

УДК 342.97:(477)

П.Я. Стельмащук, суддя Тернопільського міжрайонного суду Тернопільської області

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОННОСТІ І ПРАВОПОРЯДКУ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню питань забезпечення правопорядку та законності у діяльності правоохоронної системи, що в умовах сьогодення набуває особливої важливості. Це обумовлено потребою протидії злочинності та створення належних умов для реалізації прав громадян на захист власних інтересів від злочинних посягань.

Ключові слова: законність, правопорядок, правоохранна система, права та свободи громадян.

Статья посвящена исследованию вопросов обеспечения правопорядка и законности в деятельности правоохранительной системы, что в условиях нынешнего времени приобретает особенную важность. Это обусловлено потребностью противодействия преступности и создания надлежащих условий для реализации прав граждан на защиту собственных интересов от преступных посягательств.

Ключевые слова: законность, правопорядок, правоохранительная система, права и свободы граждан.

The article is sanctified to research of questions of providing of law and order and legality in activity of the law-enforcement system, that in the conditions of present time acquires the special importance. It is conditioned by the necessity of counteraction to criminality and creation of the proper terms for realization of rights for citizens on protecting of own interests from criminal trespasses.

Keywords: legality, law and order, law-enforcement system, rights and freedoms of citizens.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку української держави характеризується глибокими реформаційними перетвореннями політичних, соціальних, економічних, духовних та інших основ суспільного та державного життя. Однак, проведені реформи, доволі часто не маючи під собою необхідної бази та досвіду здійснення, призводять до кризи, розриву існуючих раніше зв'язків, зміни системи цінностей, нестійкості. За таких умов особливо необхідним видається потужний стабілізуючий фактор, роль якого могли б виконати закони та правопорядок, котрі покликані стати міцним фундаментом нормального функціонування і поступального розвитку держави та суспільства.

Аналіз дослідження даної проблеми. Значний внесок у вирішенні методологічних, організаційних та правових аспектів проблеми законності та правопорядку зробили такі вчені, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.Т. Білоус, В.В. Богуцький, І.Л. Бородін, І.П. Голосніченко, Р.А. Калюжний, В.К. Коллаков, А.Т. Комзюк, П.П. Михайленко, О.М. Музичук, О.І. Остапенко, В.П. Петков, О.П. Рябченко, М.Ф. Селівон, О.В. Серьогін, М.П. Стрельбицький, І.К. Туркевич, О.Ф. Фрицький, К.Ф. Шеремет, О.М. Якуба, Х.П. Ярмакі, С.М. Яровий та ін.

Мета статті полягає у розкритті питань, пов'язаних з підвищенням ефективності механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, охорони цих прав шляхом зміцнення законності та правопорядку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного етапу розвитку Української держави свідчить, що глибинні трансформації суспільства і держави супроводжуються низкою складних неоднозначних процесів в економіці, в соціальній сфері, значною кількістю правопорушень, загостренням криміногенної ситуації в країні.

Частково такі негативні соціальні явища є наслідком неефективної діяльності політико-правових інститутів держави, зокрема й правоохранних органів. Натомість

від ефективного функціонування правоохоронних органів багато у чому залежить стан правопорядку, законності, забезпечення прав людини та громадянина в державі та перспективи укріplення української державності.

Зміст законності, забезпечення правопорядку, дотримання прав людини пов'язаний і з духовно-моральною складовою суб'єктів, що реалізують правові приписи, і з діяльністю державних органів, що забезпечують створення загально-обов'язкових юридичних норм, їх реалізацію та захист.

Розглядаючи проблему забезпечення правопорядку як мети діяльності правоохоронної системи, необхідно зазначити, що якщо стосовно якоїсь сфери громадських відносин використовують поняття „порядок”, то під ним розуміють стан стійкої їх упорядкованості. У цьому плані йдеться про соціальний, економічний, політичний і правовий порядок. У розглядуваному нами аспекті слово „правовий” вказує на те, що порядок як явище утворюється у зв'язку з правом і базується на ньому. Іншими словами, у якості найважливішої передумови виникнення правопорядку виступають юридична норма і механізми, які забезпечують її видання і втілення в життя. Отже, правопорядок – результат реалізації юридичних норм.

До складу поняття, змісту правопорядку, його визначення (виділення сутнісних ознак) вкладаються зазвичай найрізноманітніші моменти. Йдеться про сукупність, систему правових відносин, порядок у них, про реалізованість законності, прав і свобод, прав і обов'язків громадян; про режими законності чи права, про підлеглість суб'єктів правовим розпорядженням у взаємних відносинах; про форми реалізації права й втілення законності в правовідносини; про стан впорядкованості відносин, заснованих на праві тощо [1]. Подібне різноманіття в підходах свідчить, по-перше, про слабку розробленість даної проблематики. Тільки цим можна пояснити той факт, що у багатьох підручниках, навчальних посібниках, курсах лекцій, монографіях з теорії права та теорії управління правоохоронними органами відсутні розділи, присвячені висвітленню проблеми забезпечення правопорядку, або її відведено досить мало місця. Навряд чи такий стан можна визнати нормальним. Уся юридична наука в остаточному підсумку повинна сприяти встановленню правопорядку, інакше наукові дослідження залишаться замкнутими самі на собі. Але вказаний цільовий результат, на жаль, ще не здобув належного місця в наукових пошуках. По-друге, не можна ототожнювати правовий лад з іншими соціальними чи правовими явищами та категоріями. Він має свої характерні риси і якісну визначеність, що зумовлює неприпустимість його ототожнення з сукупністю чи системою правовідносин, із правом і законністю, з правовим режимом тощо. Неприпустимо не розрізняти мету й засоби її досягнення, причини і наслідки, умови і результат здійснення поставленого завдання. По-третє, виділення однієї з істотних ознак правопорядку як загальної і вичерпної не розкриває складність і багатогранність явища, а такі спроби в літературі спостерігаються. Зазвичай виділяються далеко не рівнозначні моменти, що підкреслює однобічність підходу, в той час як це питання потребує комплексного аналізу. Важливо показати сутнісну, змістовну і зовнішню сторони правопорядку, його основні форми та прояви; особливості та властивості; систематичність, послідовність, черговість, повторюваність процесів, рівень їх поширеності; виділити соціальні характеристики й оціночні вимоги.

Іноді стверджують, що правопорядок суть державний, конституційний порядок. Звісно, в певному аспекті ці поняття збігаються. Але не можна не враховувати й іншого. Не завжди державні питання отримують належне правове регулювання і оформлення. Та й Конституція регулює не всі правові сторони життя. Тому ставити

знак рівності між цими категоріями неприпустимо. У даному випадку виділяється лише один зв'язок, хоча й суттєвий, – державна, конституційна підпорядкованість і характеристика правопорядку. Але вказані масштабні і об'ємні характеристики далеко не завжди збігаються, вони нерівнозначні по суті. У державі є право, закони, їх реалізація, сукупність відносин, що виникає на цій основі. Але в одних державах існує правовий порядок, а в інших – ці засоби виступають правовою оболонкою беззаконня, як це має місце при тоталітарних режимах.

Лише за демократичних і гуманних режимах, коли право виявляє себе як мистецтво справедливості, породжує правовий порядок. При недемократичних формах державної влади це правова оболонка сваволі. Тому під час аналізу правового порядку важливо враховувати соціальну сутність державної влади і чинної конституції.

По-четверте, правовий порядок підлягає аналізу як цілісне і оформлене утворення. Тут спостерігаються різні види впорядкованості – наприклад, законодавчий, виборчий, судовий порядок. Частини і ціле мають свої характерні особливості. Далеко не всі сфери соціального життя, що входять у правопорядок чи активно впливають на нього, упорядковані нормативними актами. У правопорядку досить багато загальносоціальних тенденцій, вимог, характеристик, які не мають юридичного змісту, але без яких він неможливий. Такими є справедливість, моральність, демократизм, вимоги соціальної нормативності тощо.

Отже, очевидно, і законність, і правопорядок протистоять сваволі, порушенню законних прав і інтересів громадян (організацій). Це підкреслює те, що „законність” і „правопорядок” близькі одне до одного, але не збігаються за змістом.

Аналізуючи зміст поняття „законність”, необхідно зазначити, що значна група вчених визначає її як точне, неухильне дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин [2, с.23-24]. Це визначення відображає досить істотні риси і властивості законності, краще свідчення тому – майже дослівне включення даного формулювання в інші дефініції законності. Разом з тим не можна не звернути увагу на те, що в основу розглянутого визначення покладені назви деяких форм реалізації права, тобто видів діяльності по здійсненню його норм („дотримання”, „виконання”), що може привести до ототожнення законності і цієї діяльності. Тому в деяких роботах прямо обумовлюється, що змістом законності є не саме виконання законів, не діяльність по їх здійсненню, а відповідність цієї діяльності закону. Віддаючи належне даний позиції, вважаємо, що навряд чи можна визнати досить вдалим таке визначення, яке вимагає відповідних застережень.

Також поширене розуміння законності як принципу чи вимоги точного дотримання правових норм [3].

Ці визначення, на наш погляд, відображають, підкреслюють особливу значимість і актуальність законності у сучасних умовах.

Інші вчені, з тим щоб підкреслити реальність законності, у ряді визначень розривають її сутність через таку категорію як „режим”. Законність розглядається як стійкий суспільний (чи правовий) режим, який характеризується загальним, точним виконанням правових норм [4].

Так, наприклад, П.М. Рабінович під законністю розуміє правовий режим як стан відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актам держави [5, с. 35-37].

Законність, у свою чергу, вважає С.Е. Жилінський, одна з найбільш загальних правових категорій режиму, що виражає фактичний стан, динаміку й ефективність правового регулювання суспільних відносин [6, с. 92].

Таким чином, усі три викладених варіанти визначення законності описують її як

властивості правової діяльності учасників суспільних відносин. Причому перше відносить цю властивість до самої діяльності; друге – говорить, власне кажучи, про властивості моделі цієї діяльності; третє – приділяє головну увагу результату, коли відповідність закону стає загальною властивістю усіх (чи більшості) дій і утворює у цьому зв’язку режим громадського життя. Нас цікавить другий варіант тлумачення поняття законності – як стан відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актам держави. Саме відповідність суспільних відносин законам, які існують у державі, визначає законність як ціль діяльності правоохоронної системи.

Законність – це сукупність відомих вимог, що висувалися до всіх суб’єктів у правовому регулюванні. На думку С.С. Алексєєва, „це вимоги не тільки найсуворішого, неухильного дотримання і виконання норм позитивного права, а й : а) верховенства законів стосовно всіх інших правових актів; б) рівності всіх перед законом; в) забезпечення для всіх суб’єктів повного і реального здійснення суб’єктивних прав; г) незалежного і ефективного правосуддя; д) ефективної роботи всіх правоохоронних органів” [7, с. 319].

На відміну від законності, правопорядок трактується як реальне забезпечення і реалізація суб’єктивних прав, дотримання юридичних обов’язків всіма громадянами, посадовими особами, органами і організаціями. У цьому зв’язку в літературі правопорядок визначається як певна система суспільних відносин, які ґрунтуються на основі права й законності [8, с. 29], як заснована на праві і законності організація суспільного життя, що відображає якісний стан суспільних відносин [9, с.57], або як стан фактичної впорядкованості суспільних відносин, що виражають реальне, практичне здійснення вимог законності [7, с. 325-327].

М.Н. Марченко при визначенні правопорядку „виходить із розуміння правопорядку як об’єктивно обумовленого стану, властивості соціального життя, яке характеризується внутрішньою узгодженістю й урегульованістю системи правових відносин і зв’язків, заснованих на реалізації демократичних, гуманістичних принципів і нормативних основ права й законності; прав, свобод обов’язків всіх суб’єктів” [10, с. 286].

Правовий порядок відбиває корінне питання політики – питання державної влади як свідчення її реальності і здійснення, досягнення поставлених цілей. Це підтверджує конституційне, адміністративне й інше законодавство як центральна ланка правопорядку. У ньому відбиваються економічні інтереси, форми власності на засоби виробництва, виробничі стосунки, процеси, форми і розміри розподілу виробленого продукту. Закріплюються форми організації, структура і повноваження державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Погляди соціальних груп щодо ідеалів правопорядку і реальна практика часто не збігаються. Правопорядок – форма організації суспільного життя. Проте нерідко він переростає у свою протилежність – узаконені сваволю й беззаконня. Межові зони переростання являють собою дуже тонку і не завжди помітну межу. Інша проблема полягає в тому, що зміст правопорядку дуже динамічна категорія. Тому при дослідженні правопорядку важливо враховувати не тільки ідеї і прагнення, й їх реальне втілення на практиці. Аналіз реальності правового буття дозволяє робити прогнози про шляхи формування, вдосконалення розвитку правового порядку. У ньому зливаються два вихідних початки. З одного боку, об’єктивні закони і тенденції розвитку, життєві реалії, соціальна нормативність і потреба у впорядкованості як умова функціонування суспільства. З іншого – діяльність держави, людей з правового оформлення потреб реальних процесів, правова нормативність у впорядкуванні відносин.

Соціальна нормативність вносить упорядкованість у реальне життя, і це її об'єктивна властивість. Виникнення та здійснення правового порядку виступає закономірністю соціального розвитку. Але визнання об'єктивної необхідності правопорядку не означає, що він формується стихійно. Навпаки, лише тоді, коли люди зі знанням справи і професійно використовують юридичні можливості і важелі і на вимоги соціальної нормативності накладають чітку правову урегульованість (нормативність), можливе досягнення поставленої мети. Суспільство потребує впорядкування найважливіших сфер людського співіснування, що й робиться правовими засобами. Будь-яка безсистемність, анархізм негайно завдають шкоди інтересам суспільства і людини. Навпаки, висока організованість, упорядкованість і узгодженість забезпечують додержання прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин.

Правопорядок формується за вирішальної участі держави і народу. Його зміст і функціонування прямо залежить від узгодженості інтересів учасників суспільних відносин. Розбіжність інтересів держави і народу дестабілізує і руйнує правопорядок.

Вищезазначене дає змогу сформулювати поняття правопорядку як системи суспільних відносин, у яких поведінка суб'єктів є правомірною; як стан врегулювання соціальних зв'язків, підсумок утілення законності в реальні суспільні відносини. Його основними ознаками є наступні: а) він запланований у нормах права; б) виникає в результаті реалізації даних норм; в) забезпечується державою; г) створює умови для організованості суспільних відносин; д) виступає підсумком законності.

Висновки. Отже, аналізуючи співвідношення правопорядку та законності, можна встановити наявність між ними взаємозв'язків, які обумовлюють їх взаємну детермінованість. Розгляд сутності феноменів правового порядку та законності дає змогу зробити висновок, що вони співвідносяться в такий спосіб:

- 1) правопорядок становить мету правового регулювання, саме для його досягнення видаються закони й інші нормативно-правові акти, здійснюються удосконалювання законодавства, вживаються заходи для зміцнення законності;
- 2) не можна домогтися правопорядку іншими способами, крім удосконалювання правового регулювання і забезпечення законності;
- 3) зміцнення законності закономірно і неминуче приводить до зміцнення правопорядку;
- 4) конкретний зміст правопорядку залежить від змісту законності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Козбаненко В.А. Государственное управление: основы теории и организации: учебник / В.А. Козбаненко ; [у 2-х т]. – М., 2002. – Т. 1. – С. 232; Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов / А.Б. Венгеров. – М., 2000. – С. 190; Общая теория права и государства: учебник / под ред. В.В. Лазарева; [3-е изд., перераб. и доп.]. – М., 2001. - С. 20; Абдулаев М. Теория государства и права: учебник / М. Абдулаев. – СПб., 2001. – С. 18.
2. Воробьёва Е.В. Правопорядок в современной России: монография / Е.В. Воробьёва; Рост. гос. эконом. ун-т (РИНХ). – Ростов н/Д, 2010. – 119 с.
3. Алексеев С.С. Проблемы теории права / С.С. Алексеев. – Свердловск, 1972. – С. 112; Иванова З.Д. О совершенствовании законности и культурности в работе советской милиции / З.Д. Иванова. – М., 1973. – С. 148; Горный А.Г. Социалистическая законность и воинский правопорядок / А.Г. Горный. – М., 1973. – С. 14.
4. Гринин А.Ф. Социалистическая законность и правопорядок / А.Ф. Гринин. – К., 1970. – С. 17; Ремнев В.И. Социалистическая законность в государственном управлении / В.И. Ремнев. – М., 1979. – С. 28; Демков Л.Л. Обеспечение законности в общеноародном государстве / Л.Л. Демков. – Минск, 1980. – С. 17.

5. Рабінович П. Основи загальної теорії права і держави: навчальний посіб. / Петро Рабінович; [5-е вид. зі змінами]. – К.: Атіка, 2001. – С. 35–37.
6. Жилинский С.Э. Деятельность государства по укреплению законности / С.Э. Жилинский. – М., 1983. – С. 92.
7. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / Сергей Сергеевич Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – С. 319–327.
8. Черданцев А.Ф. Проблемы правопорядка и российское государство / А.Ф. Черданцев // Право и жизнь. – 2000. – № 5. – С. 29.
9. Баранов П. П. Правовой порядок : концептуальный анализ : монография / П. П. Баранов, И. А. Жуков, Г. С. Працко; под общ. ред. Л. П. Рассказова. – Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008. – 528 с.
10. Теория государства и права: академический курс: учеб. для вузов / отв. ред. М.Н. Марченко; [в 3 т.]; [изд. 2-е]. – М.: Зерцало-М, 2002. – Т. 1. – 528 с.

УДК 341.231.17

Б.І. Стакура, здобувач кафедри теорії
та історії держави і права ЛьвДУС

МІСЦЕ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Стаття присвячена з'ясуванню місця органів внутрішніх справ у механізмі реалізації прав і свобод громадян, що є соціальними благами, які мають найвищу цінність. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів.

Ключові слова: права та свободи громадян, органи внутрішніх справ, правоохранення діяльність, соціальні блага, гарантії прав і свобод людини, функції держави.

Статья посвящена выяснению места органов внутренних дел в механизме реализации прав и свобод граждан, которые являются социальными благами, которые имеют наивысшую ценность. Права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства и всех его органов.

Ключевые слова: права и свободы граждан, органы внутренних дел, правоохранительная деятельность, социальные блага, гарантии прав и свобод человека, функции государства.

The article is sanctified to finding out of place of organs of internal affairs in the mechanism of realization of rights and freedoms of citizens, that are the social blessing that have the greatest value. Rights and freedoms of man and their guarantees determine maintenance and orientation of activity of the state and all his organs.

Keywords: rights and freedoms of citizens, organs of internal affairs, law-enforcement activity, social blessing, guarantees of rights and freedoms of man, function of the state.

Постановка проблеми. Курс на створення правової держави, на утвердження демократичних принципів управління суспільством немисливий без визнання Україною прав і свобод людини. З огляду на значну кількість причин проблема прав особи в нашій країні ніколи не була домінуючою. Низький рівень економічного розвитку, нестабільність в соціально-політичній і правовій сфері, відсутність ефективних форм правового виховання громадян зумовили те, що населення України не достатньо знає свої права, не вміє їх використати і не вимагає від оточення і держави їх поваги і дотримання.

Натомість, побудова правової держави припускає створення такого суспільного союзу, який, ґрунтуючись на праві і законі, встановлює правильні і гуманні взаємовідносини між